

**ТАҶРИБАИ МАМЛАКАТҲОИ ХОРИҶА ОИД БА СУҒУРТАКУНИИ ХАВФУ
ХАТАРҲОИ БОНКӢ**

Султонов Мусулмон - Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н.Хусрав

Калидвожаҳо: хатар, бонк, суғурта, амалиётҳои бонкӣ, қарзӣ ипотекаӣ, хтзматрасониҳои бонк.

Фаъолияти бонкӣ дар низоми иқтисодие, ки дар заминаи муносибатҳои бозорӣ бунёд ёфтааст, яке аз соҳаҳои асосии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Аввалан, бонкҳо ҳангоми хизматрасонӣ ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ саҳми худро дар ташкилдиҳии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ мегузоранд. Сониян, бонкҳо зинаи асосии инфрасохтори низоми молиявӣ мебошанд, ки дар хоҷагии халқ муомилоти пулиро ба танзим медароранд. Ғайр аз ин, бонкҳо ба дигаргуниҳои иқтисодӣ зуд мутобиқ гашта, амалигардонандаи сиёсати иқтисодии давлат мебошанд.

Соҳаи бонкӣ имрӯзҳо яке аз соҳаҳои бомаром инкишофёбандаи иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва низоми молиявӣ мебошад. Пешрави бахши воқеии иқтисодиёт, устувории қурби пули миллӣ ва некӯаҳволии мардуми кишвар аз рушду нумӯи ин соҳа вобаста мебошад.

Дар Ғарб суғуртаи системаи идоракунии хавфҳои бонкӣ чун анъана нақши калон дорад. Аввалин шарномаи суғуртаи бонкӣ соли 1887 дар ИМА ба имзо расидааст. Дар шароити муосир маҳсулоти дар бозори суғурта пешниҳодшаванда қисмати азими хавфҳои дар раванди фаъолияти бонкӣ ба амаломадаро мепӯшонанд. Чунончи, дар ИМА ҳарсола зиёда аз 2000 шартномаҳои суғуртаи хавфҳои бонкӣ баста мешаванд.

Дар суғуртаи хавфҳои бонкӣ институти маъруфи Lloyd's of London пешоҳанги ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад, ки андеррайтерҳои он нигоҳдорандаи асосии хавфҳои ин соҳа ба ҳисоб мераванд. Чи тавре ки Д. Гармаш қайд мекунад, маҳз аз тарафи Ллойд, қариб сад сол пеш аввалин полиси суғуртаи бонк аз ғораткунӣ ва ҳаннотии кормандон коркард гардидааст.

Дар ҷавоби шикасти бонки маъруфи англисии Бэрингс соли 1996, маҳсули маҳсули суғуртавӣ – суғурта аз савдои беиҷозат - unauthorized trading insurance арзи ҳастӣ кард. Ин хизматрасонии суғуртавӣ ҳолатҳоеро аниқ ба ҳисоб мегирифт, ки дар ин ҳолатҳо трейдерҳо бештар аз ҳудуди муқарраршуда ва ё вайрон кардани дастурамали дохилӣ бо зарари ҷиддӣ расонидан ба худӣ бонк савдо менамуданд. Дар ин маврид чунин ҳисоб мешуд, ки дар амали трейдерҳо ҷиноят дида намешавад, зеро дар он сурат хавфи ба амаломада бояд бо полиси суғуртавӣ ҷуброн мегардид.

Чун қоида полиси суғуртаи савдои беиҷозат ҳаҷми калони ҷуброн – ҳудуди аз якчанд даҳ то якчанд сад миллион доллар ва бо франшизми зиёд – то якчанд сад миллион долларро дар бар мегиранд. Табиист, ки арзиши чунин полисиҳо ниҳоят воҳимабарангез аст. Шояд, маҳз аз ҳамин сабаб ин маҳсули нави суғурта дар байни бонкҳои Тоҷикистон0 паҳн нашуд ва бояд гуфт, ки чунин полисиҳои хориҷӣ низ ниҳоят камшуморанд.

Айни замон дар таҷрибаи байналхалқӣ суғуртаи хавфҳои қарзии барои ипотекаи қарзи манзил ривочи васеъ пайдо кардааст.

Суғуртаи хавфҳои қарзҳои ипотекаӣ ҳимояи қарздиҳанда ва ё сармоягузоро аз дидани зараре, ки дар натиҷаи аз тарафи қарзгиранда иҷро нашудани уҳдадорӣ қарзӣ (пардохт накардани қарз) ва ё дар ҳолати аз талаботи қарздиҳанда кам будани арзиши амлоки ба гаравмондашудаи фурӯхтшаванда ба амал меоянд, таъмин месозад[3,23].

Аксар мамлакатҳо системаи суғуртаи хавфҳои қарзии ипотекиро ба он мақсад созмон додаанд, ки дастрасии доираи калони қарзгирандагонро барои гирифтани қарзҳои ипотекаӣ, аз ҷумла оилаҳои ҷавон ва он оилаҳо, ки барои гирифтани қарз ва ё харидани манзил дарёфти 30-40% аъзоҳаққи ибтидоӣ душворӣ пеш меорад, васеъ намоянд.

Чи тавре дар Маърузаҳои фонди байналмилалӣ асёр дар бораи устувории молиявии глобалӣ омадааст, хавфҳои алоҳида ва хусусан хавфҳои баланди қарзҳои ипотекаӣ бояд суғурта карда шаванд. Масалан, дар Полша агар коэффитсиенти LTV (ҳисаи қарз дар аризиши гарав) аз 70 % зиёд бошад, ҳатман суғуртаи хавфҳои қарзҳои ипотекаӣ ва суғуртаи хавфи бекор мондани қарзгиранда амалӣ гардонда мешавад[7,63].

Дар бобати суғуртаи масъулияти топ-менечерҳои бонк алоҳида сухан рондан зарур аст. Ин шакли суғурта, чун қоида, дар шакли алоҳидаи суғуртаи бонкӣ чудо карда нашудааст. Мухимияти суғуртаи масъулияти топ-менечерҳои бонк ба он асоси ёфтааст, ки он яке аз усулҳои начандон зиёди идоракунии стратегии хавфҳои бонк маҳсуб меёбад. Самаранокии ин намуди суғурта дар он ифода меёбад, ки ин тарзи суғурта эҳтимол ба натиҷанокии ғаёолияти роҳбарияти бонк таъсири мусбат мерасонад ва онҳо дар бозори бонкӣ аз даъвои зидди онҳо кардаи саҳомон нахаросида ғаёолияти худро ба таври густурда ба роҳ мемонанд.

Суғуртаи масъулияти топ-менечерҳои ширкатҳо аз ибтидо ва нимаи дуюми асри ХХ дар ИМА сарчашма мегирад. Дар солҳои минбаъда он дар Аврупо, дар навбати аввал дар Британияи Кабир ва сипас дар Осиё ва Австралия қорӣ гардид.

Дар ИМА ба пешравию ин намуди суғурта иштироки ғаёолони саҳомони иттиҳодияҳои калон дар раванди идоракунии ва хоҳиши иттиҳоби онҳо дар курси стратегии рушди иттиҳодия тақони ҷиддӣ дод. Дар мавриди аз тарафи директорони иттиҳодия ба саҳву хато роҳ додан ва ё пеш бурдани сиёсати ба ақидаи саҳомон муҳолиф онҳо ҳуқуқ доштанд парвандаи судӣ оғоз намоянд.

Яке аз намудҳои асосии амалиётҳои бонкӣ амалиёт оид ба ҷалби сармояи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар шакли пасандозҳои бонкӣ мебошад. Ин раванд амалиёти пасивӣ номида мешавад. Дар ин робита, ба рушди васеи чунин амалиёт ҳам пасандозгуздорон, ҳам бонк ва ҳам давлат дар маҷмӯъ манфиатдор мебошанд. Пасандозгуздорон пули худро ба бонк ворид намуда, аз амалиётҳои депозитӣ ба гирифтани даромади муайян, ки бо фоиз ба маблағи пасандоз ҳисобкардашуда умед мебаранд. Бар муассисаҳои бонкӣ, воситаҳо, пасандози ҷалбшуда манбаи муҳими захираҳо ба шумор мераванд. Ва дар ниҳоят маблағҳои пулии ба туфайли системаи бонкҳои тичоратӣ сафарбаршуда яке аз сарчашмаҳои асосии сармоягузори давлат ҳисоб меёбад. Илова бар ин, воситаҳои дар пасандози бонкӣ бандшуда фишори маблағи пулиро ба бозори маҳсулот ва хизматрасонӣ ва бозори молиявӣ кам карда, барои нигоҳ доштани равандҳои беқурбшавии пул дар мамлакат таъсири мусоид мерасонад ва талаботро нисбат ба асъори хориҷӣ кам мегардонад.

Ба ҳаҷми маблағҳои дар пасандози бонкӣ гузошташуда омилҳои зиёде, аз қабилӣ ваъзи сиёсии иқтисодӣ ва сиёсӣ, дараҷаи некуаҳволии аҳоли ва менталитети он, дараҷаи рушди системаи бонкӣ, сифати хизматрасонии бонк ва ғайра таъсири намоён мерасонанд. Аз тарафи дигар, яке аз ин омилҳо дараҷаи хавфҳо ҳангоми гузоштани пасандозҳо, додани кафолати баргардонидани маблағҳо ба шумор меравад.

Ба бонкҳои тичоратии барои саҳомон дараҷаи ками камдошта ба мақсад мувофиқ аст, зеро бонкҳои аз нуқтаи назари хусусиятҳои амалиётҳои аз тарафи онҳо гузаронидашаванда, ҳақми маблағҳои ғуншуда, қонунгузори ғаёолияти онҳоро танзимкунанда, назорати давлатии аз болои онҳо бурдашаванда яке аз қисматҳои иқтисодӣ ҳисоб меёбанд. Дар баробари ин, таърихи ҷаҳонӣ ва ватанӣ ҳодисаҳои зиёди муфлисшавии бонкҳо нишон медиҳад. Дар давраҳои гуногун бо мушкилоти дуруст нигоҳ доштани пасандозҳо амалан ҳамаи мамлакатҳои рушдёфта дучор омадаанд.

Аз ин рӯ, дар тамоми ҷаҳон таҷрибаи ба пасандозгуздорандагон пешниҳод кардани кафолатҳо дар намуди суғуртаи пасандози кардаи онҳо амалӣ гардонда мешавад. Моҳияти чунин шакли суғурта дар он аст, ки суғуртакунанда дар назди пасандозгузор уҳдадор мегардад, дар сурати муфлис гардидани бонки тичоратӣ ва ё қобилияти баргардондани маблағҳоро гум кардани бонк он маблағи пасандозро пардохт менамояд. Дар айни замон, дар ҳамаи мамлакатҳои дунё як тарҳи ягонаи гузаронидани чунин намуди суғурта мавҷуд нест, ки ин ба фарқияти гуногуни системаҳои бонкӣ як мамлакат вобаста аст.

Аз рӯи методологияи қабулкардаи Фонди байналхалқии асъор (ФБА) ҳамаи тарзу усулҳои суғуртаи депозитҳоро шартан ба ду системаи зерин тақсим кардан мумкин аст:

- системаҳое, ки дар онҳо кафолат бевосита ифода наёфтааст;
- системаҳое, ки дар онҳо кафолат ба таври мусбат ифода ёфтааст.

Дар мавриди истифода бурдани системаи яқум одатан қонунгузори маҳсус ва дигар санадҳои меъёрие, ки тартиб, шаклҳо, андозаи баргардондани зарари дидаи

пасандозгузорандагон хангоми муфлис гардидани бонк ба танзим мебароранд, вучуд надорад. Дар баробари ин, таҷрибаи ташкили фондҳои асосие, ки барои ҷуброн кардани чунин талафот таъиншуда бошанд мавҷуд набуда, танҳо уҳдадорихои мафҳуми давлатӣ ва мақомоти дигар оид ба нигоҳдории маблағҳои дар бонк гузошташуда вучуд доранд. Аз ин ҷост, ки ҳар як талафоти ба амаломеда ба мавриди мушаххас бо назардошти давлат ҷуброн карда мешавад.

Дар таҷрибаи муосири бонкии мамлакатҳои хориҷӣ шаклҳои гуногуни Ҳимояи пасандозҳои бонкӣ истифода бурда мешаванд. Ба интиҳоби шакли мушаххаси системаи кафолатдиҳӣ на танҳо хусусиятҳои таърихӣ рушди мамлакат, инчунин хусусияти мушкилоти иқтисодӣ ва сиёсӣ, ки дар мавриди онҳо ташкили система баррасӣ мегардад.

Дар мамлики хориҷӣ шаклҳои гуногуни системаи суғуртакунӣ, маблағҳои гуногуни аъзоҳаққии фондҳои суғурта ва ҳудудҳои мухталифи ҷуброн кардани пасандозҳо дар мавриди муфлисшавии бонк истифода бурда мешаванд. Дар хориҷа асосан ду шакли асосии амсилаи (модел) суғуртаи пасандозҳо вучуд дорад: америкӣ ва олмонӣ.

Дар системаҳои суғуртаи пасандозҳо дар бонкҳои Канада ва Британияи Кабир аксаран он принципҳои истифода мешаванд, ки асоси фаъолияти Иттиҳодияҳои федеролии суғуртаи депозитҳоро ташкил медиҳанд. Таҷрибаи Америкӣ барои Ҷопон ва мамлакатҳои дигар низ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Амсилаи олмонӣ, баръакс бо он фарқ мекунад, ки дар системаи кафолатдиҳии пасандозҳо давлат амалан иштирок намекунад. Дар Ҳимояи пасандозҳо иттифокҳои «соҳавӣ» нақш мебозанд, ки онҳо мувофиқан бонкҳои тижоратӣ, муассисаҳои амонатгузори ва корхонаҳои қарзии кооперативиро муттаҳид месозанд. Ин иттифокҳо фондҳои суғуртавии бонкҳои дар система ширкаткунандаро идора менамоянд. Дар амсилаи олмонӣ нисбат ба амсилаи америкӣ расмиятчиғӣ камтар ба назар мерасад. Дар фондҳои суғуртавӣ музди маоши нисбатан мавзун ва кам муқаррар карда шудаанд. Вале бонкҳо ба худ уҳдадорӣ гирифтаанд, ки дар мавриди зарурат музди иловагӣ пешниҳод намоянд. Дар ин амсила маблағгузориҳои давлатӣ дар назар дошта нашудааст. Бисёр хусусиятҳои ба ин амсила монандро дар системаи Ҳимояи пасандозҳо дар Франция, Швейтсария, Нидерландия ва як қатор мамлакатҳои Аврупои ғарбӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Таҷрибаи истифодаи системаи ҳамачиҳата фарогири суғуртаи депозитҳои аҳоли дар мамлакатҳои (Польша, Венгрия, Чехия ва дигарҳо) нишон дод, ки ин тарзи суғурта боиси дар бонкҳо афзудани маблағи пасандозҳои аҳоли шуда, муҳлати нигоҳдории онҳо хеле дароз гардид.

Вале ба шакли методҳои гуногуни Ҳимояи пасандозҳои бонкӣ, ки дар шароити имрӯза истифода бурда мешаванд, нигоҳ накарда, як қатор тамоюлотҳои барои системаҳои мавҷудаи кафолатдиҳии онҳо хосро ҷудо кардан мумкин аст:

1. Талабот нисбат ба иштироки ҳатмии бонкҳо дар система бештар саҳттар мегардад, ки ин ба наздикшавии сохтори бонкҳо ва кӯшиши ташкили шароитҳои ягонаи рақобаткунии корхонаҳои қарзии шаклҳои гуногун алоқаманд мебошад;

2. Қоидаи фаъолияти системаи кафолатдиҳии пасандозҳо ба дараҷаи баланд ба қонун тобеият дорад;

3. Дар аксар мамлакатҳо ҳудуди болоии ҷубронпулӣ муқаррар карда шудааст, ки тибқи он маблағи ба пасандозгузор пардохташаванда дар мавриди қалон будани пасандози гузошташуда танҳо як қисмати онро мепаӯшонад;

4. Нисбат ба муайян кардани музди ба фонди суғуртавӣ аз тарафи иштирокчиёни система пардохташаванда тарзи мухталифи муносибат муқаррар карда шудааст;

5. Нақши мақомоти давлатӣ дар ташкил ва фаъолияти системаи кафолатдиҳии пасандозҳо баланд мегардад;

6. Мутаносибан аз принципҳои суғуртавӣ ба самти принципҳои кафолатдиҳӣ майлкунӣ ба мушоҳида мерасад.

Вазифаи муҳим дар макроиқтисодиёти системаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он иборат аст, ки то қадри имкон пасандози аҳоли, ки дар шакли захираи асъори хориҷӣ нигоҳ

дошта мешаваду маблағи он аз рӯи қурб аз пули милли Тоҷикистон дар гардишбуда зиёд аст, ба гардиши иқтисодӣ ворид карда шавад.

АДАБИЁТ

1. Гармаш Д. Преступления против банков: без страхования не обойтись. «Российский страховой бюллетень», №4, 2002.
2. Кудрявцев О. А. Банковское страхование: сотрудничество и конкуренция. Журнал «Банковское дело» JS»8, 2005 г. Стр. 44,46.
3. Копейкин А. Б., Рогожина Н. И. Страхование кредитных рисков при ипотечном жилищном кредитовании (страхование ипотечных рисков). - М.: Фонд институт экономики города», 2005.
4. О страховании муниципальных облигаций США см.: Костиков И. В. Дефолты на рынке муниципальных облигаций США: Экономические аспекты. - М.: Наука, 2001. Стр. 90.
5. Сплетухов Ю. А., Дюжиков Е. Ф. Страхование: Учеб. пособие. - М.: ИНФРА-М, 2005. - С. 203.
6. Юлдашев Рустем Турсунович. Страхование ответственности директоров и топ-менеджеров компаний. Журнал «Страховое дело», январь 2005 г. Стр. 17
7. Global Financial Stability Report. Market Developments and Issues. September 2006. IMF. www.imf.org. Стр. 63.

АННОТАЦИЯ

ТАҶРИБАИ МАМЛАКАТҲОИ ХОРИҶА ОИДИ СУҒУРТАКУНИИ ХАВҶУ ХАТАРҲОИ БОНКӢ

Муаллиф дар мақолаи худ масъалаи таҷрибаи мамлакатҳои хориҷа оиди суғуртакунии хавфу хатарҳои бонкиро мавриди таҳлил қарор додааст. Қайд намудааст, ки айни замон дар таҷрибаи байналхалқӣ суғуртаи хавфҳои қарзии барои ипотекаи қарзи манзил ривочи васеъ пайдо кардааст.

Калидвожаҳо: *хатар, бонк, суғурта, амалиётҳои бонкӣ, қарзӣ ипотекаӣ, хтзматрасониҳои бонк.*

АННОТАЦИЯ

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО СТРАХОВАНИЮ БАНКОВСКИХ РИСКОВ

Автор в своей статье анализирует опыт зарубежных стран по страхованию банковских рисков. Он отметил, что в настоящее время в международной практике широко развито страхование кредитных рисков по ипотечным кредитам.

Ключевые слова: *риск, банк, страхование, банковские операции, ипотечное кредитование, банковские услуги.*

ANNOTATION

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES ON BANKING RISK INSURANCE

In his article, the author analyzes the experience of foreign countries in insuring banking risks. He noted that currently in the international practice the insurance of credit risks for mortgage loans is widely developed.

Key words: *risk, bank, insurance, banking operations, mortgage lending, banking services*